

Longarela, música a carón da auga

Alejo Rodríguez Chorén, Ana Mayo Pais, María Piñeiro Caamaño, Silvia Pérez Madariaga*

Longarela é o proxecto presentado polo CEIP Plurilingüe de Louro (Muros) no marco do programa *Proxecto Ríos*, unha iniciativa de educación e voluntariado ambiental do Plan Proxecta que busca sensibilizar a comunidade sobre a importancia dos ecosistemas fluviais. Neste ano quixemos poñer unha mirada especial nas Letras Galegas e o seu tributo ás cantareiras e á música tradicional, o que nos deu a oportunidade de destacar a relación entre os ríos galegos e o legado musical do noso pobo.

O alumnado do centro na contorna dos muíños · Concello de Muros

Dúas cativas e un cativo no interior dun dos muíños ao pé do Longarela · Concello de Muros

O proxecto toma o seu nome dun regato moi próximo ao noso centro, Longarela, que desemboca na Lagoa de Xarfas, un espazo natural xunto co Monte Louro catalogado como zona especial de conservación (ZEC). O regato alberga catorce muíños que evidencian a importancia que tiveron estes espazos na vida cotiá do pasado. Estes, á súa vez, están estreitamente ligados a outra das mostras significativas da nosa arquitectura tradicional local, as *cabaseiras*, un total de 154 construcións que se espallan por toda a parroquia, e que se utilizaban como secadoiro e almacén para o millo.

A música tradicional galega sempre tivo unha forte conexión cos traballos e faenas, entre as que tamén se atopan as realizadas nos ríos. As cantareiras, portadoras da nosa memoria musical, cantaban ao ritmo da corrente mentres lavaban a roupa, traballaban ou simplemente gozaban da compañía doutras mulleres. Moitas melodías e letras gardan un vencello co tempo de espera nas ribeiras, cando os muíños transformaban o gran en fariña. Este tempo morto enchíase de sons e cantigas que foron pasando de xeración en xeración.

Maquetas de lontra, píntega e libélula que fixo o alumnado do centro · Concello de Muros

É neste contexto no que de forma interdisciplinar entrelazamos o estudo e investigación dun ecosistema fluvial, a arquitectura tradicional local e a homenaxe ás nosas canceiras. Comezamos cunha actividade motivacional na que o alumnado realizou unha pequena roda de muiño con paus e cortiza que probamos na canle de auga. Desta forma, levamos a cabo unha toma de contacto co regato e coa construción, xa que para nós, o muiño representa un exemplo de sustentabilidade e integración na paisaxe.

"O proxecto de Longarela permite que o alumnado conecte a natureza e a cultura a través do estudo do ecosistema fluvial e a música tradicional"

Por outro lado, desde principio de curso, as pandeiretas pasaron a estar presentes nas aulas mixtas do noso centro, e os ritmos de xota, pasodobre e muiñeira acompañaron as cancións. A aprendizaxe levámola a cabo de forma colectiva, por imitación: xuntamos alumnado que xa sabía tocar con quen se iniciaba co instrumento, integramos ritmos, melodías, letras... e recreamos o sentido social.

Despois da visita ó regato e ós muiños, organizamos un percorrido por Louro para visitar as *cabaseiras*, ó mesmo tempo que as xeolocalizamos con coordenadas en Google Maps para a posterior realización dunha maqueta dos nosos rúeiros. As tarefas vinculadas co millo (cultivo, secado, almacenamento, obtención da fariña, elaboración do pan...), así como outros labores que se facían nas proximidades do río, como lavar a roupa ou limpar as tripas do porco despois da matanza, lévannos á temática das cancións que interpretamos.

O muiño de meu pai
eu ben lle sei o tempero
cando está alto baixalo
cando está baixo erguelo (...)

Era unha noite de lúa
era unha noite clara
eu pasaba polo río
da noite de muiñada
Topei unha lavandeira
Que lavaba ó par da *agua* (...)

No desenvolvemento do proxecto contamos coa colaboración da Agrupación folclórica Ximiela (Louro), á que temos que agradecer o labor de conservación e transmisión das melodías das nosas devanceiras coa súa ac-

Rapazada probando a roda de muíño no regato Longarela · Concello de Muros

tividade. Grazas ás mulleres costureiras da agrupación puidemos recrear as vestimentas decotío (saías, mandís, pantalóns, faixas e panos) para todo o alumnado, prendas que se empregaban nos traballos cotiáns. As familias achegaron as camisetas que complementaban a vestimenta, con bordados espectaculares que saíron dos armarios das casas de moitas avoas, mentres que desde o cole, o alumnado fixo o deseño e a impresión 3D de "Aros de Fonsagrada" e outros aderezos.

Promover as relacións interxeracionais é algo que sempre temos presente e, neste caso, supón un privilexio contar coa testemuña de mulleres do noso pobo que lembran a época na que ían ós muíños de Longarela. Con este motivo, tamén as invitamos a dar unha charla polo Día da Muller, na que aproveitamos para que nos contestaran a todas as dúbidas e curiosidades que tiñamos daquela época: de quen eran os muíños, como funcionaban, como se organizaban as quendas para moer, canto se tardaba...

Outro aspecto interesante da nosa tradición musical que relacionamos coas cantareiras son os instrumentos tradicionais que acompañan as cancións. Así, achegamos ó noso alumnado o coñecemento de bombos, tambores,

pandeiros, cunchas, gaitas... ademais das pandeiretas. O estudo dos materiais dos que están feitos ou a súa sonoridade son algúns dos aspectos que puideron descubrir grazas tamén á Ximiela.

Na investigación de todos estes aspectos culturais intercálase o estudo do ecosistema fluvial do Longarela, a través de accións de voluntariado como a limpeza de lixo que desenvolvemos nun treito do regato, no marco da campaña do Proxecto Ríos "Móllate polos ríos".

"Exploramos o regato, os seus muíños e o legado das cantareiras, que coas súas melodías teceron o relato da vida cotiá"

Somos conscientes da importancia de abordar a realidade desde un punto de vista multidisciplinar e de realizar actividades que poñan en xogo o emprego de recursos diferentes que nos permitan obter produtos froito das nosas investigacións. Por iso, ademais destas accións, o noso alumnado levou a cabo actividades de concienciación medioambiental como a elaboración do Stop-Motion "Invasoras". Tras realizar unha investigación das árbores de ribeira e das especies invasoras, recreouse a reprodución masiva destas últimas e o desprazamento e desaparición das especies autóctonas, vinculando dunha forma sutil esta situación co maltrato psicolóxico.

Por outro lado, e sen esquecermos da importancia de aprender facendo, o alumnado elaborou maquetas nas que reproduciu os animais observados nas diferentes saídas ou captados con cámaras nocturnas que instalamos nas inmediacións do regato. Así, grazas ao emprego de recursos TIC (placas microbit, servomotores, NEZHA, impresora 3D, cortadora láser, entre outros), xenetas, lontras, ras ou libélulas cobraron movemento.

O proxecto de Longarela permite que o alumnado viva a conexión entre a natureza e a cultura a través do estudo do (eco)sistema fluvial e a música tradicional, coa exploración do regato, dos seus muíños e do legado das cantareiras, que coas súas melodías teceron o relato da vida cotiá. Este enfoque multidisciplinar logrou non só sensibilizar sobre os ecosistemas fluviais, senón tamén fortalecer as relacións interxeracionais e a transmisión do patrimonio musical e arquitectónico local.

A integración de actividades prácticas, desde a construción de maquetas ata o uso de recursos TIC, propiciou unha experiencia educativa enriquecedora que impulsou o compromiso coa conservación e o respecto á nosa contorna. Así, Longarela convértese nun exemplo inspirador de como a educación ambiental e a tradición cultural poden converxer para formar persoas máis conscientes e comprometidas.

"O pobo que canta nunca morre"

*Profesorado do CEIP Plurilingüe de Louro.